

Amatörfotografernas
värld

Amatörfotografernas värld

FATABUREN 2009

Amatörfotografernas värld

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2009

Red. Annette Rosengren och Christina Westergren

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2009
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsfoto Svante Warming

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2009
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 533 7

Inledning

**CHRISTINA WESTER-
GREN** är förlagsredaktör vid
Nordiska museet och redaktör
för årsboken Fataburen.

Redaktör för årets bok är också
ANNETTE ROSENGREN,
fil.dr i etnologi och intendent
vid Nordiska museets antikva-
riska avdelning.

Fataburen 2009 handlar om amatörfotografi. Med det menar vi fotografi som görs av människor som inte försörjer sig på att fotografera, eller inte har det som huvudsaklig sysselsättning. Ofta är det fotografi för privat bruk gjort för minnet, eller gjort i fascination över tekniken och kanske med konstnärlig avsikt. Ibland ligger amatörernas fotografi mycket nära de professionellas även om de verkar under andra villkor. Yrkesfotografen måste göra bilder för sitt uppehälle, amatören kan hålla sig till det som känns roligt och värdefullt.

Amatör kommer från latinets »amare«, som betyder älska. Ordet amatör förknippas med personer som – ibland passionerat – utövar konst, hantverk, vetenskap eller idrott men inte har det som yrke. Ofta förknippas det med hobby och fritid, ord som kom i bruk en bit in på 1900-talet när 40 timmars arbetsvecka och semester slagit igenom, ibland också med okunighet och oskicklighet. Men vi vill hellre se till kärleken än till oskickligheten.

Amatörfotografer i vår mening spänner över vida fält. De skapar ofta minnesbilder – att kunna komma ihåg har från början

Porträtt, omkring 1953. Foto Lennart Rylander.

varit en väsentlig anledning att fotografera. Samtidigt berättar de om kärleken till familjen och barnen på ett sätt som yrkesfotografer sällan gör. De bevarar händelser och ögonblick i privatlivet och ibland i det offentliga livet, de skapar fragmentariska eller utförliga bildberättelser om sig själva och sina närmaste, men också om sin omgivning och sina resor, och de funderar många gånger över form och komposition.

Ett liv utan fotografier kan vi idag knappast föreställa oss. Sedan början av 1900-talet har bildflödet ökat lavinartat. Kameran har blivit ett redskap för alla vid alla tillfällen och fotografier har blivit en lättvindig form av dokumentation och kommunikation. De frusna ögonblicken blir allt fler – blir de också allt mer likartade? Är det mindre viktigt vad som kommer med på bilden när det är så lätt att ta en till? En bild som varken tycks kosta något eller ta plats. Har det magiska i att ljus och tid kan fångas och få fast form förlorat sin mening?

Trots dagens lättillgängliga teknik kan det fortfarande vara lite speciellt att fotografera. Det finns ett ord för den som håller i kameran på sin fritid. Att amatörfotografen har blivit ett begrepp har historiska förklaringar som några av bokens författare återkommer till. Och trots det omgivande bruset av bilder har de egna fotografierna och bilder med personlig anknytning stor betydelse för den enskilde. Men kanske har betydelsen förändrats, eller åtminstone förskjutits.

Korten finns kvar

Amatörernas bilder, sparade i fotoalbum och lådor eller på hårddiskar, visas ofta för släkt och vänner. När de plockas fram väcker de minnen och associationer och förstås i regel

bäst av den närmaste kretsen som känner sammanhangen bakom många motiv. Så här såg det ut, så här var det. Att kameran kopierar verkligheten är en chimär, men den föreställningen har gjort att fotografier med realistisk karaktär har uppfattats som objektiva dokument, som bevis på att något har funnits. Och även om bilderna ibland kan påminna om mindre angenäma förhållanden, så har det nästan alltid varit trevliga händelser som har fotograferats.

I stora delar av världen har fotografier som dessa blivit en av de främsta visuella ingångarna till den egna, privata historien. Familjens fotoalbum har av många betraktats som ovärderliga och nödvändiga att rädda i samband med bränder eller krig. Det finns berättelser om hur människor på flykt har funnit tröst i familjefotografier som de lyckats rädda med sig. Och det finns berättelser om förtvivlan när familjer fördrivits från sina hem utan rätt att ta med sig sina fotoalbum, som ändå knappast kunde vara till glädje för inkräktarna.

I Nordiska museets samlingar finns olika slags amatörfotografi. Många bilder är sammanställda till fotoalbum för familjen och släkten och en hel del bilder har meddelare i museets omfattande frågelistverksamhet bifogat sina skrivna berättelser genom åren. Enstaka bilder eller smärre serier har också kommit in till museet i andra sammanhang och de ingår nu i den ämnesordnade delen av museets stora arkiv. Det allra mesta är exempel på 1900-talets analoga fotografi som idag nästan är försvunnen.

I ungefär tio år har det funnits planer i museet på att lyfta fram amatörfotografi som företeelse och som material i samlingarna. En rad teman har definierats som tar fasta på amatörfotografins visuella uttryck och betydelser för kulturhistorien

såväl som för fotografen. Mycket av det som kännetecknar dessa bilder är också utmärkande för museets samlingar i stort, de kan ses som speglingar av museets verksamhetsfält. Ett sätt att närma sig både materialet och museet är att ringa in amatörfotografens motivkretsar: familjeliv, barn, semester och resor, vänner, hobbyverksamhet och specialintressen, arbete och arbetskamrater. Andra perspektiv visar amatörfotografen som person – som tekniker, estet, självbiograf, naturälskare, eller som konsument av bland annat kameror och tillbehör. I marginalen kan man finna det otrevliga och icke accepterade, exempelvis amatörfotografen som pornograf och förtryckare.

Så äntligen kan vi nu ägna Fataburen 2009 åt amatörfotografernas bilder, insamlade, omhändertagna och undersökta under många år. Boken är indelad i två block utan någon skarp gräns emellan. Den första delen innehåller längre artiklar med olika perspektiv på amatörfotografi och amatörfotografer. I de kortare artiklarna i bokens andra del porträtteras en rad enskilda kvinnor och män, som under perioder eller hela livet har fotograferat mycket. Dessa porträtt exemplifierar ofta de generella slutsatserna i bokens första del. I stort sett är alla bokens amatörfotografer representerade i Nordiska museets samlingar, ibland i form av mer eller mindre traditionella fotoalbum, andra gånger med utvalda bilder gjorda med stor omsorg om den enskilda bilden. Även artikelförfattarna har anknytning till Nordiska museet och de flesta har under många år arbetat med de samlingar de nu skriver om.

»Födelse- och namnsdag
i stugan. Skuru, söndagen
den 22 juni 1924, kl. 8.30.«
Foto Gösta Spång,
Nordiska museet.

Flicka med höns.
Foto Johan Larsson,
Nordiska museet.

Bokens författare och fotografer

Annette Rosengrens artikel i bokens första del behandlar amatörfotografins utveckling främst under 1900-talet. Hon diskuterar familjefotografins betydelse i olika sammanhang, inte minst för forskningen inom flera discipliner, och hon betonar amatörfotografen som ett fält för det egna skapandet. Annette Rosengren är etnolog och har sedan början av 1970-talet varit anställd vid Nordiska museet med kulturhistorisk fotografi som ett av sina kunskaps- och forskningsområden. Sedan början av 2000-talet har hon särskilt intresserat sig för samlingarna av amatörfotografi och det är framför allt hon som står bakom bokens inriktning och struktur. Det är också hon som har sammanställt de flesta av de kortare artiklarna. Källorna är bland annat ett antal utförliga intervjuer som hon har gjort med amatörfotografer och med anhöriga till några kvinnor och män, vars fotoalbum ingår i museets arkiv.

Tanken på amatörfotografi som uttryck för kreativitet är ett grunddrag i Annette Rosengrens porträtt med utgångspunkt i dessa intervjuer och enskilda bildsamlingar. Med respekt och förtjusning, och ibland förundran, presenterar hon en rad fotografer från olika tider och platser och med olika yrken och levnadsförhållanden. Vi får möta konstnären Erik Tryggelin och läkaren Staffan Klingspor, ingenjören John Ericsson, fotografer i landsbygdsbefolkningens tjänst som Axel och Frida Fredriksson och Johan Larsson, tonårsflickan Maja Erhardt, gift Upmark, två anonyma unga damer på resa i Bergslagen, faktorn vid Dagens Nyheter Knut Österdahl, modellbyggaren Rut Nilsson, tjänstemannen Signe Svärd, metallarbetarna Gösta Nordsvan och Boris Larsson, socionomen Inger Ståhl, retuschören och senare fotoläraren Rune Jonsson, möbelhand-

laren Svante Warping, ritbiträdet, laboranten och så småningom frilansfotografen Nils Peter Blix samt företagaren och glasskonditorn Peter Mesch. Under kortare eller längre faser i livet har de flesta fotograferat mycket, och valt och komponerat sina ljusets citeringar av omvärlden. En del har själva arbetat vidare med bilderna, men de flesta har överlåtitt framkallning och kopiering till fotohandlare. Deras bilder har oftast varit för privat bruk och satts in i fotoalbum eller placerats i askar. Ett fåtal har visats i utställningar eller publicerats i tidningar. Några har fotograferat för att minnas resor och trevliga stunder med vänner och familj, andra har velat nå fram till bilder med konstnärliga kvaliteter, bilder som skulle kunna ha en vidare betydelse än den rent privata. De är ofta ytterst måna om framställningen och har haft egen framkallnings- och kopieringsutrustning. De har flanerat i städer eller vandrat i skogen med sin kamera och de har ibland mycket medvetet dokumenterat sin omgivning. Att de definieras som amatörer här i boken har ingenting med deras skicklighet eller fotografiska begåvning att göra.

Sedan några år har Nordiska museet en konstvetare anställd, Anna Dahlgren, vars doktorsavhandling rör bruket av bearbetade fotografier i svensk dagspress, reklam, propaganda och konst och vars forskningsprojekt i museet gäller olika typer av fotoalbum. Anna Dahlgrens artikel handlar om de föreställningar och idéer om amatörfotografi som förmedlades i reklam, handböcker och tidskrifter i Sverige kring sekelskiftet 1900. Hon fokuserar den dynamiska period när amatörfotografi blev om inte en massrörelse så dock en verksamhet som många utövade som hobby, även om ordet inte var uppfunnet än. Istället för att se amatörfotografins historia som en fråga om teknik i första hand undersöker hon vilka funktioner foto-

graferandet hade och hur en allmänt utbredd vilja att fotografera uppstod och formades. Föreställningarna om bruk och funktion som etablerades när amatörfotograferande var relativt nytt i Sverige har också bäring på dagens bildkulturer.

Emma Arenhill är humanekolog och tidigare projektanställd vid Nordiska museets arkiv, där hon inventerat Svenska Turistföreningens stora samling. Hon skriver om lockelsen och spänningen i att söka upplysningar om en bildsamling som hon från början inte visste något om, och om hur bilden av en från början anonym amatörfotograf växer fram. Hon ser en både tekniskt och estetiskt intresserad fotograf, och när namnet Gunnar Öhrn dyker upp kan detektivarbetet fortsätta utanför arkivet. Av de fakta myndigheterna sparat och av de ca 7 000 ögonblick han själv valt att föreviga försöker hon återskapa ett livssammanhang.

Eva Dahlman, etnolog och fotohistoriker, har i över tjugofem år arbetat med Nordiska museets bildsamlingar. Hon var den första att leda arbetet vid Fotosekretariatet, en nationell funktion för svensk kulturhistorisk fotografi som funnits vid Nordiska museet sedan 1993, och hon ledde också senare museets sektion Centrum för kulturhistorisk fotografi. Flera av hennes tidigare publikationer rör amatörfotografi. Eva Dahlman skriver nu om Sven Johanssons unika samling av bygdefotografi från Lima och Transtrands socknar i början av 1900-talet. Bildernas innehåll, Sven Johanssons arbete, uppmärksamheten i 1970-talets Sverige och sedan även internationellt har gjort samlingen till en ikon i svensk fotohistoria. I bokens andra del presenterar hon två av de kvinnliga fotograferna i Limasamlingen närmare. Där presenteras också Lotten von Düben som både uppmärksammas och kritiserats för sina

fotografier av samer, en pionjär som Eva Dahlman skrivit om tidigare i böcker och artiklar.

Tora Wall är folklorist vid Nordiska museets arkiv. Hennes artikel beskriver en annan pionjärinsats och visar också mer generellt hur fotografier har använts i museiverksamheten. Hon skriver om Nils Keyland, den mytomspunne museiintendenten som dokumenterade och samlade i hemtrakterna i Värmland i början av 1900-talet och som utan att vara fotograf till yrket använde fotografen som ett redskap i dokumenterandet – och i rekonstruerandet, ofta i pedagogiskt syfte, av äldre tiders liv, arbete och föreställningar.

Dan Waldetofts första artikel utgår från beskrivningar av vad fotograferandet och de egna bilderna har betytt för människor som svarat på Nordiska museets frågelista om amatörfotografi från 2002. Frågelistan skickades till museets så kallade meddelare, en grupp skrivande medarbetare utan någon speciell anknytning till ämnet, men som ändå visade sig ha mycket att berätta om kameror och bilder. Dan Waldetoft är etnolog och leder sedan många år museets frågelistverksamhet, som också har anknytning till den ena av hans två kortare artiklar. Henning Ryberg som arbetade vid Statens Järnvägar var en flitig amatörfotograf och gift med en av Nordiska museets meddelare. Olika sidor av honom förmedlas dels genom en omfattande diabildsamling, dels i hustrun Maja Rybergs skrivna berättelse. Om ingenjören Anders Olsson talar knapphändiga noteringar i almanackor och förteckningar och fotografierna i två fotoalbum och fyra diabildsmagasin.

Under sin tid som arkivarie vid Nordiska museet på 1980-talet kom Gunvor Vretblad i kontakt med Svenska Turistföreningens stora bildsamling. Bland de kortare artiklarna i

bokens andra del finns hennes presentation av folkskolläraren J.E. Thorin i Åtvidaberg, vars fotografier är representerade i materialet från STF. Thorins bilder har också visats i museets utställningar på 1980- och 90-talen. Gunvor Vretbad har fortsatt sina undersökningar av Thorins efterlämnade material, bland annat i Åtvidaberg. Där finns större delen av Thorins fotosamling och där är hans fotografier fortfarande aktuella i kommunens verksamhet.

Emma Palmér som arbetat inom Nordiska museets arkiv och bildförmedling skildrar ett annorlunda levnadsöde genom en tidig amatörfotografs bildsamling. Rustan Bergwalls fotografier från Sibirien åren 1895–1906 utgör tillsammans med de texter han skrivit ett fascinerande och gripande tidsdokument, både från den stora och den lilla världen. De dramatiska historiska skeendena i Ryssland bildar bakgrund till händelser i en familj med tre små pojkar.

I början av 1990-talet arbetade etnologen Lars Kaijser tillsammans med bland andra Eva Dahlman inom ett projekt kring en samling av närmare 400 glasplåtar som tillhört metallarbetaren Gösta Spång. Berättelsen om »Söndagsfotografen« växte fram och blev både utställning och bok. Här presenteras Gösta Spång med utgångspunkt i Lars Kaijsers text i boken från 1994.

*

Under de senaste tjugo åren har allt mer skrivits om amatörfotografi, mest ur aspekten familjefotografi med fotoalbum. Pierre Bourdieu, en av det sena 1900-talets mest inflytelserika sociologer, lyfte en gång fram de två stora linjerna i amatörfotografen – dels familjefotografen med semester- och rese-

fotografin för privata fotoalbum och dels den fotografi som mer är ett uttryck för behovet att arbeta med ljus, form och estetik, och vars bilder ibland visas upp i fotoklubbar.

Dessa två linjer kan vi också iaktta i Nordiska museets samlingar och om man vill i den här boken. Men målsättningen med Fataburen 2009 är framför allt att göra hittills ganska okända men omfattande fotografiska samlingar i museet mer kända. Dessutom hoppas vi att årsboken ska ge läsaren insikter i vad fotografi kan betyda för människor, vad fotografin kan användas till och har använts till. Och inte minst, att det har varit och är en glädje för många att fotografera och att arbeta med bilderna.

Bjärka-Säby i månsken 1916. Foto J.E. Thorin, Östergötlands länsmuseum.